

Příčiny a dopady pracovní migrace v Uzbekistánu

Andrea Štolfová

Abstract

This paper is focusing on work migration of the Uzbek inhabitants, for who is migration the only possible solution for their unsatisfactory economic situation. The mobility of labour is affecting not only migrants themselves, but also their families and the whole society they live in. The study is complemented by the testimonies of the local people obtained from an original field work research conducted in Uzbekistan in 2012.

Keywords

Migrace, obyvatelé Uzbekistánu, Rusko, Kazachstán, rodina, tradiční hodnoty, venkovský život.

Úvod

Po rozpadu Sovětského svazu došlo ke zhroutilí centralizovaného systému, plánované ekonomiky a cílení plné zaměstnanosti. To si v nově vznikuvších státech vyžádalo podstatné změny, které se týkaly především přechodu na tržní hospodářství a snížení počtu pracovních míst převážně ve venkovských oblastech. Situaci se snažila zachránit ještě pár let po rozpadu vstřícná státní sociální politika, která byla ale brzy vyčerpána ze svých zdrojů. Rok 2000 je zlomovým rokem. Ekonomický růst nejdříve v Rusku, následně v Kazachstánu, přitahuje migrační proud, který zaplňuje volný pracovní trh v těch místech, která nejsou pro místní obyvatele atraktivní. Proto i z Uzbekistánu, dříve označovaného státu s usedlým obyvatelstvem, začínají místní obyvatelé odcházet za pracovními příležitostmi do zahraničí. Tato migrace se dotkla v podstatě všech vrstev obyvatel ve všech věkových kategoriích, pohlaví, profesí i sociálních skupin.

Cílem této studie je popsat příčiny, které nutí obyvatele Uzbekistánu migrovat za prací do zahraničí, a zhodnotit jejich následné dopady postihující tamní společnost. Cíle bude dosaženo na základě provedeného střednědobého výzkumu v Uzbekistánu doplněného o relevantní údaje z odborné literatury. Měsíční terénní výzkum proběhl v létě roku 2012, během kterého byly navštíveny čtyři vesnické oblasti v odlišných částech Uzbekistánu (konkrétně Bucharuská, Samarkandská, Karakalpakuská, Namanganská oblast). Výzkum byl kvalitativní, prováděný pomocí rozhovorů, které splňovaly normy semi-standardizovaného interview. Vzorek respondentů byl vybírán náhodně. Cílem bylo obsáhnout obě pohlaví a všechny věkové kategorie respondentů. Jediným kritériem výběru respondentů byla elementární znalost ruštiny (u mlad-

ších i angličtiny). Odborná literatura poskytla vhled do historického kontextu Střední Asie, statistická data ohledně počtu migrantů, odborné články hodnotící současnou nejen ekonomickou situaci v Uzbekistánu a přehled již o provedených terénních výzkumech, jak kvantitativních, tak kvalitativních. Výhodou kvantitativních výzkumů je možnost generalizování jejich výsledků na celou populaci, ovšem ty se mohou lišit v každodenním životě místních obyvatel. Proto je vhodné kvantitativní výzkum doplnit kvalitativním.

Historie migrace

Pracovní migrace během SSSR

Od padesátých do sedmdesátých let převažovala především migrace z evropské části Ruska a Ukrajiny do Uzbekistánu. Sovětský svaz totiž potřeboval odborníky na rozvoj průmyslu v regionu Střední Asie, který byl jedním z nejzaostalejších v rámci Sovětského svazu. Sovětský svaz sice mohl zaškolit místní pracovní sílu, ale levnější variantou bylo poslat vyškolené odborníky přímo do rozvojových regionů, než v těchto regionech budovat školící centra pro místní obyvatele. Pro konkrétní představu, během šedesátých let nejvíce migrantů směřovalo do Kazachstánu (1083 tis.), na Kavkaz (763 tis.), na Ukrajinu (419 tis.) a do Uzbekistánu (409 tis.), naopak nejvíce jich odcházelo z Povolží (845 tis.), z centrálního Ruska (611 tis.) a z Uralu (595 tis.).¹ Trend imigrace do Uzbekistánu se během osmdesátých let obrací a dochází k emigraci z uzbeckých urbánních oblastí, jelikož evropská pracovní síla migrovala více na sever.² Proces emigrace akceleruje po rozpadu Sovětského svazu.

Migrace po rozpadu SSSR

Po získání samostatnosti nejen v Uzbekistánu, ale i v dalších socialistických zemích nastal trend rapidního růstu migrace a to z důvodu návratu některých etnik do svých mateřských států. Tento proces dosáhl svého vrcholu v polovině 90. let a končí rokem 2000. Je odhadováno, že v celém bývalém SSSR ji využilo přibližně 9 milionů lidí³.

Jednou z příčin návratu byla silné nacionálně zaměřené politiky nově vzniklých států, které mohly vyústit až etnické konflikty, či návrat nuceně vysídlených etnik během stalinské-

¹ GANG, Ira N. a Robert C. STUART. Mobility Where Mobility Is Illegal: Internal Migration and City Growth in the Soviet Union. *Journal of Population Economics*. 1999, č. 12, s. 117-134.

² Za roky 1981-5 205 tis.; 1985-9 až 479 tis., v dalších pěti letech došlo k poklesu tohoto počtu na 364 tisíc. AMAN, Alikhan. *Population Migration in Uzbekistan: (1989-1998)*. Tashkent: American University of Central Asia, 1999. Dostupné z: <http://src.auca.kg/pdf/POPULATION_MIGRATION_IN_UZBEKISTAN.pdf>.

³ Weighing the Political and Economic Motivations for Migration in Post-Soviet Space: The Case of Uzbekistan. *Europe-Asia Studies* [online]. 2006, roč. 58, č. 5, 653-677 [cit. 2013-03-18]. Dostupné z: <<http://www.jstor.org/discover/10.2307/20451243?uid=3737856&uid=2&uid=4&sid=21101876699721>>, s. 653

ho teroru, nebo evakuací za druhé světové války.⁴ Přímo Uzbekistán opustily v tomto období 4 miliony lidí, přičemž Turkmeni odešli do Turkmenistánu a Kazaši do Kazachstánu (přibližně 300 tis. migrantů na jih země⁵). Ze Střední Asie také odcházeli Rusové, mezi lety 1991 až 1994 se počet těchto emigrantů odhaduje na 2–4 miliony. Ze samotného Uzbekistánu je uveden téměř 1 milion emigrantů.⁶ Další minoritou byli uzbečtí židé, kteří odešli většinou do USA, či Izraele.⁷ Na Ukrajinu bylo v roce 1996 zpětně repatriováno na čtvrt milionu Krymských Tatarů, většina právě z Uzbekistánu.⁸ Další minoritou žijící v Uzbekistánu byli Korejci, kterých v roce 1989 bylo na 183 tisíc. Tato minorita je zajímavá z hlediska jejího vývoje po rozpadu SSSR. Od samostatnosti do roku 1999 jich emigrovalo 81 tisíc zpět do Koreje, nicméně dalších 64 tisíc se jich dočasně přistěhovalo jako pracovníků korejských firem. Korejci obsadili klíčová místa v uzbecké ekonomice, průmyslu a bankovníctví, a navíc se jim také dostává podpory ze strany Jižní Koreje jako státu.⁹

Migrace v současném Uzbekistánu

Podle posledního sčítání v Uzbekistánu žije 28 128 600¹⁰ obyvatel, díky čemuž jeho populace představuje téměř polovinu obyvatel Střední Asie. Tlak, který donutil migraci Uzbeků až za hranice jejich státu, vznikl na základě ekonomických dopadů vyvolaných rozpadem Sovětského svazu. Po osamostatnění se ekonomika potýkala se záporným HDP, propadem v oblastech průmyslu i zemědělství, vysokou inflací, skokovým nárůstem nezaměstnanosti (i přesto, že po rozpadu stát vytvořil 2 miliony¹¹ pracovních míst), apod. Všechny tyto okolnosti způsobily výrazný pokles životní úrovně. Ačkoliv se stát dokázal vypořádat

⁴ RADNITZ, Scott. Weighing the Political and Economic Motivations for Migration in Post-Soviet Space: The Case of Uzbekistan. In: *Europe-Asia Studies*. Glasgow: Taylor & Francis, Ltd., 2006, s. 653-677. 58., 5. ISSN 09668136. DOI: 10.1080/09668130600731003.

⁵ MARAT, Erica. *Labor Migration in Central Asia: Implications of the Global Economic Crisis*. Washington a Stockholm: Central Asia-Caucasus Institute and the Silk Road Studies Program, 2009. ISBN 978-91-85937-57-8. Dostupné z: <http://edoc.bibliothek.uni-halle.de/servlets/MCRFileNodeServlet/HALCoRe_derivate_00003964/2009_marat_labor-migration-in-central-asia.pdf>, s. 8

⁶ MARAT, Erica. *Labor Migration in Central Asia: Implications of the Global Economic Crisis*. Washington a Stockholm: Central Asia-Caucasus Institute and the Silk Road Studies Program, 2009. ISBN 978-91-85937-57-8. Dostupné z: <http://edoc.bibliothek.uni-halle.de/servlets/MCRFileNodeServlet/HALCoRe_derivate_00003964/2009_marat_labor-migration-in-central-asia.pdf>, s. 8

⁷ AMAN, Alikhan. *Population Migration in Uzbekistan: (1989-1998)*. Tashkent: American University of Central Asia, 1999. Dostupné z: <http://src.auca.kg/pdf/POPULATION_MIGRATION_IN_UZBEKISTAN.pdf>.

⁸ Migration – Ukraine. *Encyclopedia of the Nation* [online]. © 2013 [cit. 2013-03-01]. Dostupné z:

<<http://www.nationsencyclopedia.com/Europe/Ukraine-MIGRATION.html#b>>.

⁹ tamtéž

¹⁰ The World Factbook: Uzbekistan. *CIA* [online]. 2013 [cit. 2013-03-01]. Dostupné z: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/uz.html>>.

¹¹ RODRÍGUEZ RIOS, Roger. INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION. *Migration perspectives: Eastern Europe and Central Asia*. Vienna: IOM, 2006. ISBN 9789290692509., s. 134

s ekonomickými propady, v dnešní době životní úroveň není stále uspokojivá. Jedním z nabízejících se vysvětlení je silný tlak na pracovní trh vyvolaný silnými ročníky, jež dosáhly produktivního věku a nemohou nalézt uplatnění na trhu práce (převážně v rurálních oblastech). Jednou z cest, kterou se místní obyvatelé snaží vypořádat s nesnázemi, je vnitřní a zejména vnější pracovní migrace.¹²

Vnitřní migrace

Osídlení venkova a měst v Uzbekistánu se od rozpadu Sovětského svazu do dnešní doby téměř nezměnilo. Poměr obyvatel žijících v rurálních oblastech je 65 % k městskému obyvatelstvu 35 %. Od samostatnosti do loňského roku se obě skupiny obyvatel progresivně vyvíjely. Ze statistického pohledu se venkovská populace během posledních 20 let zvýšila o celou třetinu původního stavu na téměř 18 milionů, městská populace se zvýšila pouze o 20 % na 10 milionů lidí.¹³ Vysvětlení pro tak vysoké osídlení venkova je možné odůvodnit nejen ekonomickými, ale hlavně sociálními příčinami. Během strmému růstu zejména venkovské populace od 50. let 20. století se předpokládalo, že tento boom vyvolá *push-pull* efekt, který přinutí obyvatele venkova se odstěhovat do měst. Tento efekt ovšem neproběhl. Výzkumy, zabývající se tímto neobvyklým jevem, se jednotně shodují v kulturních příčinách (tradice, zvyky a samotný způsob života), ze kterých vychází demografické chování populace. Brzké sňatky, vysoká porodnost, velmi málo rozvodů vedlo k růstu velkých rodin a tím snížení jejich mobility. Průměrná velikost středoasijské rodiny byla v roce 1979 šest členů¹⁴, což je oproti evropským státům dvojnásobně vyšší hodnota. Tempo přirozeného přírůstku byl ve Střední Asii ještě v roce 1988 třikrát vyšší než ve zbytku SSSR. Kromě velikosti rodiny bylo další překážka k migraci nižší vzdělání a kvalifikace spolu. Neochota stěhování do měst byla dále podpořena odlišným kulturním prostředím měst obydlených zejména evropskými přistěhovalci¹⁵.

Z ekonomického hlediska domácnosti disponovaly menšími náklady na bydlení, větší obytné prostory, které vytvořily vhodné podmínky pro zakládání velkých rodin. Dalším důvodem pro setrvání rodin na venkově byly vysoké výdělky z prodeje vlastní produkce. Ovšem toto tvrzení někteří autoři popírají, jelikož výdělky z vlastní produkce statisticky stále zaostá-

¹² tamtéž, s. 135

¹³ AMAN, Alikhan. *Population Migration in Uzbekistan: (1989-1998)*. Tashkent: American University of Central Asia, 1999. Dostupné z: <http://src.auca.kg/pdf/POPULATION_MIGRATION_IN_UZBEKISTAN.pdf>.

¹⁴ PATNAIK, Ajay. *Agriculture and rural out migration in Central Asia, 1960-91*. Europe-Asia Studies [online]. 1995, vol. 47, issue 1, s. 147-169 [cit. 2013-09-24]. DOI: 10.1080/09668139508412248. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09668139508412248>, s. 159

¹⁵ Ti přicházeli do Střední Asie v 50. letech 20. století z Evropy, aby zaplnili volná místa v průmyslu, jelikož byli kvalifikovaní.

valy za sovětským průměrem, záleželo na geografickém umístění vesnice. Záleželo také na období, ve kterém stát nařizoval plán produkce a určoval výkupní ceny. Jestliže byla produkce vyšší než naplánovaná, družstva ji mohla prodávat za tržní (reálné) ceny, výdělek nebyl samozřejmě daněn a nikde přiznáván. Výkupní státní ceny byly až do 70. let výhodné, ovšem poté začala být sledována produktivita a celková zemědělská efektivita a výkupní ceny se začaly vyrovnávat. Životní úroveň rodin na venkově začala klesat.¹⁶

V 90. letech byla ekonomická situace kritická, venkov živil město, bylo téměř nutností mít příbuzné na venkově.¹⁷ V současné době se situace zlepšila, nicméně respondentka Rona (30 let, žijící v Taškentu) si během rozhovoru zasteskla, že nemají žádné příbuzné na venkově a musí všechnu zeleninu i maso kupovat ve městě. I v současné době mají obyvatelé venkovských oblastí výhodu nad městem v podobě privátního hospodaření. Nicméně v městských ani venkovských oblastech není situace uspokojivá, a i když obyvatelé v Uzbekistánu práci mají, jsou nuceni vycestovat kvůli nízkému příjmu, nebo nepravidelným výplatám. Existují i takové případy, ve kterých migranti jezdí do zahraničí pouze na sezónní práci a po příjezdu se vrátí do své původní práce.

Vnější migrace

Statistický pohled. Současné statistiky uzbecké migrace sledované jak světovými organizacemi, tak Uzbekistánem samotným se diametrálně rozcházejí. Je to dáno několika důvody, závisí na zdroji, odkud jsou čísla přijímána. Jestliže se jedná o oficiální státní uzbecká data, čísla jsou nižší, jelikož uzbecká vláda se snaží migraci skrýt. Naopak data od nezávislých organizací, která odhadují i nelegální migraci, jsou výrazně vyšší. Ale i v nich se mohou vyskytnout odchylky na základě autora a jeho zvolené metodiky. Například OSN vytváří vzhledem k Uzbekistánu pouze odhady podle migračních trendů přes průměrování, které odvozuje ze statistik sousedních států, která poskytují světovým organizacím věrohodnější data než Uzbekistán. Za rok 2011 byl odhad OSN kolem 1 200 tis. uzbeckých pracovních migrantů¹⁸, podle oficiálních dat Uzbeckého statistického úřadu jich bylo pouze 200 tisíc.¹⁹

Světová banka zařazuje Uzbekistán mezi „Top 10“ emigračních států. Uzbekistán obsadil 6. místo ze skupiny „Evropa a Střední Asie“ (v pořadí za sebou: *Ruská Federace*,

¹⁶ PATNAIK, Ajay. *Agriculture and rural out migration in Central Asia, 1960–91*. [online]. Europe-Asia Studies 1995, vol. 47, issue 1, s. 147–169 [cit. 2013-09-24]. DOI: 10.1080/09668139508412248. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09668139508412248>, s. 156

¹⁷ Během terénního výzkumu v Moldávii (2009) patřilo zásobení města venkovem do běžné praxe.

¹⁸ UNITED NATIONS POPULATION DIVISION. *International Migrant Stock: The 2008 Revision* [online]. 2009 [cit. 2013-06-21]. Dostupné z: <http://esa.un.org/migration/>.

¹⁹ Gosudarstvennyj komitët Respubliki Uzbekistan po statistike – Dëmografičeskije dannye (*Государственный комитет Республики Узбекистан по статистике – Демографические данные*) [online]. 2010 [cit. 2013-06-21]. Dostupné z: <http://www.stat.uz/demographic/>.

*Ukrajina, Turecko, Kazachstán, Rumunsko, Uzbekistán, Bělorusko, Bosna a Hercegovina, Albánie, Ázerbájdžán).*²⁰

Migrační směry. Migrační vlna z Uzbekistánu proudí především do nástupnických států SSSR (pořadí podle světové banky za rok 2010: *Ruská Federace, Ukrajina, Kazachstán, Izrael, Kyrgyzstán, Turkmenistán, Lotyšsko, USA, Tádžikistán, Německo*).²¹

Rusko

Nejvíce Uzbeků tedy směřuje do Ruské federace, je to přibližně polovina až dvě třetiny migrantů mířících za prací za hranice své rodné země, opět záleží na zdroji (45 %²², 60 %²³, 70 %²⁴). Zpráva Světové banky uvádí, že uzbecká populace v Rusku tvoří dnes přibližně 17 % všech tamních pracovních migrantů, OECD uvádí za poslední dekádu 15 %, s tím že v roce 2010 pouze 13 %. Celkový počet migrantů i s těmi ilegálními za rok 2010 vystoupal až na 12 270 400 obyvatel.

V porovnání s oficiálními údaji z ruského statistického úřadu z roku 2002, které započítaly cizí státní příslušníky s osobami bez státní příslušnosti, jejich součet nepřesáhl ani 3 miliony.²⁵ Nicméně i oficiální ruské úřady připouštějí, že se jim daří obsáhnout pouze 20 % z celkového počtu pracovních migrací na území Ruské federace. Proto počet uzbeckých migrantů (legální i nelegálních) odhadli pro rok 2005 na 334 tisíc. Tomu oponovala uzbecká nestátní organizace „*Tong Jahoni*“ tím, že těchto migrantů bylo minimálně 800 tisíc²⁶.

Kazachstán

Oblíbeným cílem pracovní migrace je také severní soused Uzbekistánu, Kazachstán. Podle odhadů 16–19 % obyvatel Kazachstánu tvoří migranti. Kazachstán má 17,5 milionu obyvatel a každoročně zde pracuje přibližně 250 tisíc Uzbeků, což představuje 12–13 %

²⁰ tamtéž, s. 25

²¹ *Migration and Remittances Factbook 2011*. 2nd ed. Washington D.C.: World Bank, 2011, 264 p. ISBN 978-0-8213-8218-9. Dostupné z: <<http://siteresources.worldbank.org/INTLAC/Resources/Factbook2011-Ebook.pdf>>

²² <<http://siteresources.worldbank.org/INTLAC/Resources/Factbook2011-Ebook.pdf>>, s. 5

²³ MARAT, Erica. *Labor Migration in Central Asia: Implications of the Global Economic Crisis*. Washington, D.C.: Central Asia-Caucasus Institute, 2009. ISBN 978-918-5937-578. Dostupné z:

<<http://www.silkroadstudies.org/new/docs/silkroadpapers/0905migration.pdf>>, s. 9

²⁴ MAKSAKOVA, Lyudmila. Feminization of Labour Migration in Uzbekistan. In: *Migration Perspectives: Eastern Europe and Central Asia*. Vienna: International Organization for Migration, 2006, s. 133-147. ISBN 978-92-9069-250-9. Dostupné z:

<<http://www.silkroadstudies.org/new/docs/silkroadpapers/0905migration.pdf>>, s. 133

²⁵ *World Migration Map* [online] Migration Policy Institute. Washington, 2010 [cit. 26. 4. 2010] Dostupné z: <<http://www.migrationinformation.org/datahub/countrydata.cfm?ID=525>>.

²⁶ ILKHAMOV, Alisher. *GEOGRAPHIC MOBILITY OF UZBEKS: THE EMERGENCE OF CROSSNATIONAL COMMUNITIES VS. NATION-STATE CONTROL* [online]. Washington D.C., 2006, [cit. 2013-06-10]. Dostupné z: <http://www.nbr.org/Downloads/pdfs/PSA/Uzk_Conf06_Ilkhamov.pdf>, s. 7

z celkového počtu uzbeckých migrantů.²⁷ Cílem je především Astana a další jižní oblasti země.

Kvalitativní pohled

Mezi hlavní cílové státy, které preferovali respondenti terénních výzkumů, jsou zařazovány Rusko a Kazachstán²⁸. Rozhodnutí migrantů, který ze států, bude jejich cílový, je možné shrnout do několika následujících bodů.

*Výhody práce za hranicemi (Rusko, Kazachstán)*²⁹

- vyšší životní úroveň, vyšší mzda – nejvyšší v Rusku, méně pak v Kazachstánu³⁰
- bezvízový styk (je nutné ovšem splnit administrativní podmínky jednotlivých zemí)
- větší pracovní trh, platí hlavně pro Rusko, ve kterém je vysoká poptávka po pracovní síle v určitých neatraktivních odvětvích pro místní, jelikož má Rusko záporný přirozený přírůstek
- výhody pro migraci do Kazachstánu (příp. Kyrgyzstánu) – nízké náklady na cestu, podobná kultura a způsob myšlení, rychlejší aklimatizace v cizím prostředí, nižší jazyková bariéra a celková diskriminace než v případě Ruska
- výhoda migrace do Ruska před ostatními státy světa – nízká jazyková bariéra (oproti evropským zemím), Uzbeki mají základní znalost ruštiny na každodenní dorozumívání

V terénním výzkumu bylo Rusko jednou z nejvíce zmiňovaných destinací, následně Kazachstán. Respondenti neříkali ani Rusko, na otázku týkající se zahraniční migrace a příjmu odpověděli jednoduše: „*Ano, za peníze do Moskvy, můj příbuzný je v Moskvě, chystám se jet do Moskvy na strojku* (na stavbu, pozn. autora).“

Pouze v jednom případě, učitel ruštiny z Šafirkonu, odpověděl, že v roce 2008 navštívil na 3 měsíce Evropu a snažil se najít práci. Jeho cesta vedla nejdříve do Skandinávských zemí, uměl základy švédštiny, a pak do Španělska. Nicméně v Evropě práci nenašel. Na ná-

²⁷ MAKSAKOVA, Lyudmila. Feminization of Labour Migration in Uzbekistan. In: *Migration Perspectives: Eastern Europe and Central Asia*. Vienna: International Organization for Migration, 2006, s. 133-147. ISBN 978-92-9069-250-9. Dostupné z:

<<http://www.silkroadstudies.org/new/docs/silkroadpapers/0905migration.pdf>>.

²⁸ Ve statistikách Světové banky se objevuje ještě Ukrajina, kterou ovšem respondenti terénních výzkumů neuvádí.

²⁹ ILKHAMOV, Alisher. *Geographic Mobility of Uzbeks: The Emergence of Crossnational Communities vs. Nation-state Control*. [online]. 2006, s. 23 [cit. 2013-04-18]. Dostupné z:

<http://www.nbr.org/Downloads/pdfs/PSA/Uzk_Conf06_Ilkhamov.pdf>, s. 6, 18

³⁰ I přesto že Uzbekové jsou nejhůř placenou národností mezi ostatními cizinci, na příkladě porovnání platů v r. 2004 bylo zjištěno, že pracovníci z Ukrajiny a Arménie získají měsíčně až 130 USD, zatím co Uzbekové jen 52 USD, nicméně pro Uzbeky je to stále více, než v jejich rodné zemi. *Geographic Mobility of Uzbeks: The Emergence of Crossnational Communities vs. Nation-state Control*, s. 8

mitku výzkumníků tazatelky ohledně začínající krize jen mávl rukou. Práci by prý sehnal, kdyby měl kontakty.

Typologie vnější migrace

Přestože je možné být na pochybách, jestli je uzbecká migraci pouze ekonomická, je-li brán v potaz uzbecký autoritářský režim, výzkumy nejčastěji potvrzují ekonomické důvody k emigraci. Trvalá emigrace z politických a náboženských důvodů probíhá samozřejmě také (přijímací zemí je Ukrajina), ale není v tak masovém měřítku, jako je tomu právě u dobrovolné pracovní migrace.

Profil migrantů

1) Migrace nekvalifikovaných migrantů

Do této nejvíce početně zastoupené kategorie spadají muži ve věku 18–45 let³¹, nejčastěji pochází z rurálních oblastí, mají ukončené základní vzdělání, nízkou nebo žádnou kvalifikaci, vyznávají náboženské a tradiční hodnoty. Zaměstnání sice mají, ale za nízkou mzdu, která je jim často vyplácena se zpožděním.

V terénním výzkumu rurálních oblastí, kde je finanční situace nejtíživější, byl sledován určitý typ migrantů. Oslovené rodiny měly vždy alespoň jednoho člena nebo blízkého příbuzného v zahraničí. Jednalo se o chlapce 85. – 87. ročníku, kteří sami nebo společně se svými otci vydělávali v zahraničí finance na postavení nového domu pro své rodiny. Doma (v Uzbekistánu) na ně čekaly jejich mladé manželky, které byly buď těhotné, nebo krátce po porodu. Další skupinu, kterou je třeba zmínit, jsou již starší otcové rodin, jejichž dcery jsou ve věku vdávání (tzn. 90. – 93. ročník) a je pro ně třeba získat finance na uspořádání svatby a vybavení nové domácnosti.

2) Ženská pracovní migrace

Většina publikací, zabývající se pracovní migrací Uzbeků za hranice se také zmiňuje o ženské migraci. Autoři zmiňují původní tradiční roli žen, jejich úloha byla jasně daná, jejich místo bylo doma a hlavním úkolem byla starost o rodinu spolu s celým hospodářstvím včetně práce na poli. S lepším vzděláním a se změnou životního stylu již za SSSR, začaly ženy postupně pracovat a získávat další příjem do rodiny. V dnešní době není nic neobvyklého, že

³¹ Pokud jde o věk migrantů, Uzbekové jsou nejmladší věkovou skupinou mezi ostatními migranty. Průměr je 37 let, zatímco u Ukrajinců je to 43 let, u Tádžiků o rok více, RODRÍGUEZ RIOS, Roger. INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION. *Migration perspectives: Eastern Europe and Central Asia*. Vienna: IOM, 2006. ISBN 9789290692509, s. 138

jsou ženy zaměstnané. Pracují hlavně ve službách – převážně ve státním sektoru, dále ve vzdělávacích oblastech – učitelky, vychovatelky, nebo na trzích jako prodavačky.

Kvalitativní výzkum³² charakterizuje na základě výpovědí jednotlivých žen, že do zahraničí se vydají takové, které jsou single, či ztratily živitele rodiny buď úmrtím, nebo rozvodem, nebo ztratily zaměstnání v rámci snižování stavů (první se propouští ženy), některé případy popisují i sexuální obtěžování na pracovišti. Rozhodnutí odejít pracovat do zahraničí dělají ženy samy za sebe, na rozdíl od mužů, kteří tuto otázku řeší s rodinou. Pracovní migrace do zahraničí začíná u žen prvně jakousi „přípravou“, pracovní migrací po Uzbekistánu. Nejčastěji ženy migrují z rurálních oblastí do větších měst. Největší šanci uplatnění mají v hlavním městě Taškentu. Ženy nabízí domácí práce – žehlení, praní, mytí oken.

Vnitřní migrace a rostoucí počet migrantů a tvořící se informační síť dává ženám odvalu pokračovat do zahraničí legální cestou. Nejčastější migrační destinace jsou Rusko a Kazachstán, ovšem není výjimkou, že se ženy (na rozdíl od mužů) dostanou dále i za moře, do USA, Jižní Korey, Itálie a Spojených Arabských Emirátů. Pracují převážně v jednotlivých domácnostech, starají se o děti, či staré, nebo pracují v restauračních zařízeních.³³ Nicméně ženy jsou v zahraničí vystaveny daleko větší diskriminaci, tzn. nižší platy, nebo sexuální obtěžování.

V terénním výzkumu bohužel nebyla nalezena žádná respondentka, která by pracovala v zahraničí, a rodiny respondentů se zmiňovaly pouze o svých příbuzných mužského pohlaví. Pouze v jednom případě bylo řečeno, že existuje i ženská migrace, ženy pracují jako prodavačky na trzích, či jako pečovatelky. Daný respondent věděl, že něco takového obecně existuje, nicméně přímý kontakt na tuto osobu získán nebyl. To, že o ženské migraci nebyla na místě zmínka, je dáno z důvodu probíhajícího výzkumu v rurálních oblastech, kde je role ženy stále jasně určená. Zaměstnaná žena zde sice není nic neobvyklého, nicméně téma ženské pracovní migrace je tabu. Následuje příklad zaměstnané ženy pocházející z Bucharského regionu, vesnice Šafirkorn. Informátorka (45 let) pracuje jako učitelka ruštiny na zemědělském lyceu, má čtyři děti, její manžel vyučoval ruštinu také, ale kvůli nízkému platu pracuje pouze na poloviční úvazek, jeho hlavní činností je přeprodávání zboží na bazaru.

Pracovní migrace začala být na vzestupu od roku 2000 a byla výhradně mužskou migrací, až od roku 2007 se k ní postupně přidává ženská, na kterou je dodnes nahlíženo jako na něco špatného, věc, o které se nemluví, jak potvrdil i terénní výzkum. Je otázkou, zda se do

³² Kvantitativního výzkumu se účastnilo 1514 osob, kvalitativního výzkumu 51 osob; ABDULLAEV, Evgeniy. *Labour migration in the Republic of Uzbekistan: Social, Legal and Gender*. Taškent: United Nations Development Programme, 2008., s. 70, 171

³³ RODRÍGUEZ RIOS, Roger. INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION. *Migration perspectives: Eastern Europe and Central Asia*. Vienna: IOM, 2006. ISBN 9789290692509., s. 137

budoucná pohled na ženskou pracovní migraci změni a ženy budou brány jako relevantní doplnění ostatních mužských rodinných příslušníků, kteří za prací jezdí.

3) Migrace vysoce kvalifikovaných migrantů

Do nejméně početně zastoupené kategorie patří osoby ve věku 25–45 let, mají univerzitní vzdělání ze zahraničních, nebo z prestižních uzbeckých univerzit, jsou vysoce kvalifikovaní, hovoří plynule rusky a dalšími cizími jazyky. Hledají lukrativní práci v Uzbekistánu, nebo v zahraničí. Odhad velikosti této kategorie činí 40–50 tisíc migrantů.

U této kategorie lze hovořit o nebezpečí odlivu mozků do zahraničí. Studenti, kteří studují západní zahraniční univerzity, se snaží v zahraničí již zůstat, jelikož ve své rodné zemi nebude dostatečně využito jejich vzdělání a nebudou tak dobře finančně ohodnoceni, jako by tomu mohlo být v zahraničí. S jejich znalostmi se budou moci zapojit v zahraničních společnostech či neziskových organizacích, pro které v Uzbekistánu není moc příhodné klima. Tyto organizace tudíž nemohou přijmout všechny ambiciózní studenty vystudované na zahraničních univerzitách kvůli omezeným kapacitám. Jestliže by se studenti chtěli zapojit např. do politických struktur, nemají šanci, jelikož politika je pod těžkým vlivem nepotismu.³⁴

Stát si je vědom nebezpečí odlivu vzdělavců, ale na druhou stranu tito lidé jsou hrozbou pro autoritářský režim, proto společně s nárůstem emigrace v roce 2000 se uzbecká vláda rozhoduje pro politiku izolacionismu. Ta se projevila v omezení možností vycestovat do zahraničí, v omezení komunikace, médií i zahraniční literatury. Tato opatření se týkala i zahraničních vzdělávacích programů uzbeckých studentů jak na západních univerzitách, tak i v Rusku³⁵. Nicméně na potvrzení dobrých vztahů s Moskvou byla otevřena pobočka moskevské univerzity v Taškentu. Obdobně režim omezil i možnost náboženských poutí do Mekky. Vláda se rozhodla přímo kontrolovat, kdo se poutě *hadždž* může účastnit. Tyto nařízení se týkají i mezinárodních náboženských studijních programů, proto nechal prezident Karimov vystavět několik náboženských škol, aby tak „ochránil“ studenty od vlivu neuzbeckých muslimských politik.³⁶

³⁴ ILKHAMOV, Alisher. *Geographic Mobility of Uzbeks: The Emergence of Crossnational Communities vs. Nation-state Control*. [online]. 2006, s. 23 [cit. 2013-04-18]. Dostupné z: <http://www.nbr.org/Downloads/pdfs/PSA/Uzk_Conf06_Ilkhamov.pdf>, s. 22

³⁵ mezi lety 1992 a 2001 klesl počet studentů studujících univerzity v Rusku a na Ukrajině (z 8 100 studentů na 3 300 studentů), tamtéž, s. 5

³⁶ ILKHAMOV, Alisher. *Geographic Mobility of Uzbeks: The Emergence of Crossnational Communities vs. Nation-state Control*. [online]. 2006, s. 23 [cit. 2013-04-18]. Dostupné z: <http://www.nbr.org/Downloads/pdfs/PSA/Uzk_Conf06_Ilkhamov.pdf>, s. 23

Frekvence migrace a délka setrvání

Frekvence migrace a délka pobytu závisí hlavně na vzdálenosti přijímací země. Pokud se tedy jedná o Kazachstán, kam migrují obyvatelé Uzbekistánu převážně ze severu země do jižního Kazachstánu, migrace je spíše sezónní. Pokud migranti jezdí do Ruska, v zemi zůstávají alespoň jeden rok. Jednak kvůli náročnější cestě (po finanční, i po vzdálenostní stránce), jednak kvůli pracovním povolením, jestliže pracují legálně, či kvůli smlouvě se zaměstnavatelem.

Migranti se většinou do zahraničí vrací, jelikož peníze, které vydělaly, jsou rychle použity, nedělají si moc úspory. Čím častěji jezdí, tím je větší riziko, že založí další rodinu v zahraničí a už se nikdy nevrátí. V dotazníkovém šetření sice 88 % respondentů uvedlo, že v zahraničí zájem zůstat nemá, jelikož do zahraničí jedou vyřešit pouze svojí finanční situaci, nicméně ve zbylých 12 % se nachází mladí muži i ženy, které nemají v Uzbekistánu ještě žádné závazky.³⁷

V rozhovoru provedeném v kazašské vesnici Badam uzbeký migrant (52 let) uvedl, že pochází z Fergany³⁸ a jezdí do Kazachstánu jen na sezónní práci, vždy na dva měsíce, pak na den dva domů a obratem se vrací zpět, jelikož jeho zaměstnavatel nemusí vyřizovat administrativní náležitosti. Respondent pracoval v Badamu na stavbě kanalizace. Ubytování měl u etnických Uzbeků, narozených ovšem již v Kazachstánu.

Náplň práce v zahraničí

Většina dokumentů uvádí migranty zaměstnané obecně ve stavebnictví nebo zemědělství. Co se týče pozic v jednotlivých odvětvích, zahraniční zaměstnavatelé rozdělují migranty podle místa původu, to znamená z města nebo z vesnice. Muži z měst získávají lepší pozice, pracují ve službách (catering), nebo jsou najímání jako manažeři na stavbě, vedou skupinu dělníků a mají zodpovědnost za určité svěřené úkoly.³⁹ Jak je patrné z výpovědi taškentského migranta, který pracuje jako stavby vedoucí, aby práce mohla být dobře odvedena, musí si zaučit mladé a nezkušené pracovníky.⁴⁰ Oproti tomu migranti z venkovských oblastí pracují jako hrubá pracovní síla.

³⁷ ABDULLAEV, Evgeniy. *Labour Migration in Uzbekistan: Social, Legal and Gender Aspects*. Tashkent: UNDP Country Office in Uzbekistan, 2008, [cit. 2013-03-25]. Dostupné z:

<<http://www.undp.uz/en/publications/publication.php?id=153>>, s. 133, graf č. 7

³⁸ Fergana je uzbeký region hraničící s jižním Kazachstánem

³⁹ ABDULLAEV, Evgeniy. *Labour Migration in Uzbekistan: Social, Legal and Gender Aspects*. Tashkent: UNDP Country Office in Uzbekistan, 2008, [cit. 2013-03-25]. Dostupné z:

<<http://www.undp.uz/en/publications/publication.php?id=153>>, s. 146

⁴⁰ tamtéž, s. 163

Migranti před cestou do zahraničí promýšlí, v jakém oboru budou pracovat, záleží jim na získání vysokého výtěžku v krátkém čase. Jak uvedla většina respondentů dotazníkového výzkumu, vyhledávají takové obory, kterou přinesou rychlý zisk a ve kterých není třeba vysoké kvalifikace. Proto ve většině případů končí na stavbách, nebo v takových službách, které nejsou atraktivní pro tamější obyvatele.⁴¹ Poslední událostí, která nabízela mnoho pracovních míst, byly zimní Olympijské hry v Soči⁴².

Autor jiného výzkumu uvádí, že ačkoliv má $\frac{2}{3}$ migrantů určitou kvalifikaci, v Uzbekistánu není dostatečně využita, což je nebezpečné pro mladé Uzbeky ve smyslu ztráty motivace k ukončení studií či získání kvalifikace. V zahraničí budou vykonávat ty nejpodřadnější práce, nicméně za vyšší mzdu než v jejich rodné zemi.⁴³

Dopady migrace

Remittance

Stejně tak jako jsou složitě sledovány počty migrujících obyvatel za prací do zahraničí, tak i remittance je náročné měřit. Poměr remitencí k uzbeckému HDP se neobjevuje ve statistických ročenkách Světové banky, jelikož Uzbekistán neposkytl žádná data ke zpracování, tudíž jsou veškeré údaje odborníky odhadovány. Určitá data poskytuje i uzbecký statistický úřad, o kterém nezávislí ekonomové tvrdí, že mu nelze důvěřovat, což dokazují i mnohonásobně nižší čísla týkající se zahraniční migrace. Podle ekonoma R. Shelburne se v Uzbekistánu na HDP remittance podílely v roce 2007 přes 10 %.⁴⁴ Odborníci uvádí, že remittance přispívají ke zvýšení prosperity jejich příjemců prostřednictvím multiplikačních efektů, které fungují, i když jsou peníze použity “jen” určeny na spotřebu.⁴⁵ Podle analýz má zvýšená spotřeba dopad na sekundární a terciární sektor, který je důležitý pro vytvoření pracovních příležitostí. Na druhou stranu použití remitencí pouze na spotřebu může v příjmacích státech

⁴¹ tamtéž, s. 146, graf č. 16

⁴² KEEVIL, Genesee. Tajikistan: Migrant Laborers Dying to Work in Russia. EPPY AWARD WINNER. *Eurasianet.org* [online]. 2013 [cit. 2013-10-12]. Dostupné z: <<http://www.eurasianet.org/node/66602>>.

⁴³ RODRÍGUEZ RIOS, Roger. INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION. *Migration perspectives: Eastern Europe and Central Asia*. Vienna: IOM, 2006. ISBN 9789290692509., s. 134

⁴⁴ SHELBURNE, Robert. *Remittances in the Transition Economies: Levels, Trends, Determinants*. [online]. 2007 [cit. 2013-10-15]. Dostupné z:

<http://www.un.org/en/development/desa/policy/publications/general_assembly/eitconference/2aprpm_shelburne.pdf>, s. 19

⁴⁵ STOJANOV, Robert; NOVOSÁK, Jiří. Migrace místo pomoci? Remittance a cirkulace mozků jako nástroje rozvoje. *Mezinárodní vztahy*. 2008, vol. 43, no. 1, s. 38-77. ISSN 0323-1844. Dostupné z: <<http://www.mezinarodnivztahy.com/article/view/287>>, s. 60

zvýšit ceny základního zboží, tvořit realitní bubliny, nebo mít negativní dopad na export.⁴⁶ Remitence mohou být limitovány místním trhem, např. nedostupný úvěrový trh, který by ručil remitencemi, což je překážkou možným investicím. Určité riziko remitencí představuje závislost na nich samotných, jejich příjemci (rodiny) mohou být silně postiženy, jestliže jejich tok klesne.

Zvýšení životní úrovně domácností může pomoci investováním dodatečného příjmu do vzdělání, nebo podpořit podnikání jednotlivých domácností, které nedosáhnou na půjčku v bance. Investice do vzdělání závisí na preferencích jednotlivých obyvatel, nicméně na podporu podnikání domácností má vliv i stát, jelikož může nabídnout výhodné mikrogranty na podporu menších a středních podnikatelů a vytvořit tím pracovní místa.

V Uzbekistánu jsou podnikatelské záměry limitovány základním kapitálem, který musí být kompletní, jelikož mikrogranty nejsou státem podporovány a na bankovní půjčky dosáhnou pouze vysocí státní úředníci a pracovníci armády (i řadový armádní pracovník má vyšší příjem než učitel). Další překážkou pro budoucí podnikatele jsou administrativní překážky.

Respondent Farhod (31 let) se svěřil se svými podnikatelskými záměry ve vesnici Lenin (Namanganský region). Chce zrealizovat stavbu lázní s teplou vodou, aby se lidé měli kde umýt. Dále chce založit mateřskou školku s výukou angličtiny. Nicméně má obavy, že mu úřady jeho podnikatelské záměry spíše zamítnou. Jednak kvůli složité úřední administrativě, jednak výuka angličtiny tak malých dětí není úplně politicky průchodná.

Ekonomické dopady

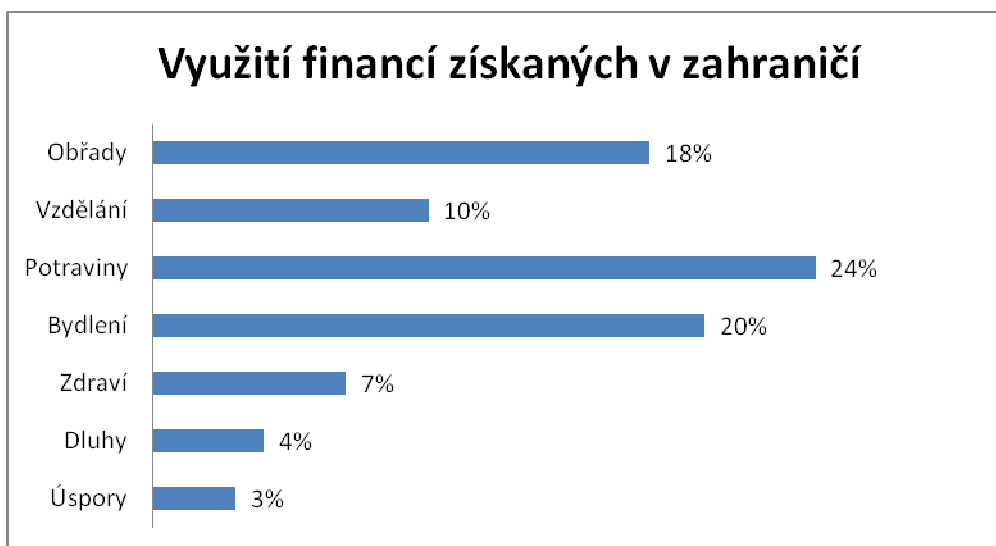
O tom, že migrace pomáhá obyvatelům Uzbekistánu po finanční stránce, není pochyb. Ze získaných peněz nemá užitek pouze migrant, nýbrž celá jeho rodina i blízcí příbuzní. Údaj z roku 2010 uvádí, že migranti posílají rodinám v průměru až 1500 dolarů ročně⁴⁷. Další zdroj uvádí, že průměrný příjem rodiny, která má svého zástupce v zahraničí, je 5 až 10 krát vyšší než ostatní zdroje příjmů domácnost⁴⁸.

Rodině, která má příbuzného v zahraničí, se zvýší životní standard, může si dovolit utracet peníze za kvalitnější potraviny, opravit dům, vybavit domácnost, uspořádat velkolepé oslavy obřadů, investovat do vzdělání dětí, nebo získat základní kapitál do podnikání.

⁴⁶ BERNARD THOMPSON MIKES, Antonin. Remitence a jejich rozvojový dopad. In: *Migrace a rozvoj: rozvojový potenciál mezinárodní migrace*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, 2011, s. 44-64. ISBN 978-80-87404-10-2. Dostupné z: <http://www.iom.cz/files/Kapitola_2._-_Remitence_a_jejich_rozvojov__dopad.pdf>, s. 59

⁴⁷ Uzbekistan refuses to acknowledge migrant workers. *Central Asia Newswire* [online]. 2010, č. 1 [cit. 2013-03-18]. Dostupné z: <<http://www.universalnewswires.com/centralasia/viewstory.aspx?id=1842>>, s. 3

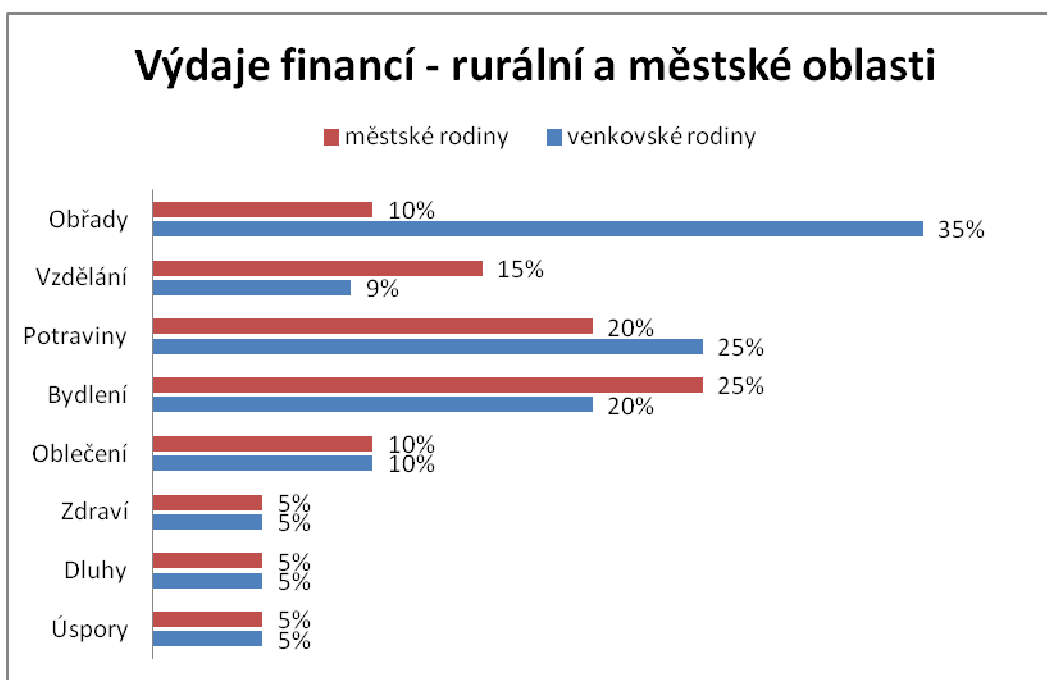
⁴⁸ ABDULLAEV, Evgeniy. *Labour migration in the Republic of Uzbekistan: Social, Legal and Gender*. Taškent: United Nations Development Programme, 2008., s. 14

Graf 1. Využití financí získaných v zahraničí.

Zdroj: ABDULLAEV, Evgeniy. *Labour Migration in Uzbekistan: Social, Legal and Gender Aspects*. Tashkent: UNDP Country Office in Uzbekistan, 2008, [cit. 2013-03-25]. Dostupné z: <<http://www.undp.uz/en/publications/publication.php?id=153>>, s. 169/22 (vlastní zpracování)

Předložený graf znázorňuje, za co rodiny utrácí finance získané za hranicemi. Na prvních třech místech se nachází potraviny, bydlení a obřady. Až čtvrté místo obsadilo vzdělání. Úspory se nachází až na posledním místě, jelikož peníze jsou utraceny dříve za hmotné a nehmotné statky s vyšší prioritou než samotné úspory.

Graf 2. Výdaje financí – rurální a městské oblasti

Zdroj: ABDULLAEV, Evgeniy. *Labour Migration in Uzbekistan: Social, Legal and Gender Aspects*. Tashkent: UNDP Country Office in Uzbekistan, 2008, [cit. 2013-03-25]. Dostupné z: <<http://www.undp.uz/en/publications/publication.php?id=153>>, s. 171/23 (vlastní zpracování)

Stejný zdroj se také zabýval rozložením výdajů venkovských a městských rodin. Ve výše uvedeném grafu se venkovské a městské části rozcházejí v bydlení, vzdělání a obřadech.

K otázce bydlení se váže uzbecké přísloví: „*Každý Uzbek si opraví dům před svatbou.*”⁴⁹. I když podle kvantitativního výzkumu je prioritní bydlení u městského obyvatelstva, na základě terénního výzkumu se toto přísloví potvrdilo i ve venkovských oblastech, mladí chlapi (sami nebo s otci) jezdí vydělat do zahraničí potřebné finance, aby se pak byli schopní postarat o své budoucí bydlení. U vzdělání je sice po kvantitativní stránce dán větší důraz na vzdělání u městského obyvatelstva, nicméně z doplněné *focus group*, vyplynulo, že obyvatelé venkova si prioritu vzdělání také uvědomují a chtějí, aby jejich děti (bez rozdílu pohlaví) měly středoškolské vzdělání, nebo byly vyučené v nějakém oboru (u chlapců nejčastěji technickém), a měly šanci získat lepší práci.

V uskutečněném terénním výzkumu bylo zjištěno, že záleží zejména na vzdělání rodičů, než na prostředí, kde rodina bydlí (město, nebo venkov). Ve vesnici zvané Šafirkon (Bucharský region), byla oslovena rodina, ve které byli oba rodiče povoláním učitelé ruštiny, kterým vysokoškolské vzdělání poskytla ukrajinská univerzita. Jejich všechny čtyři děti navštěvovaly v Uzbekistánu už ruskou základní školu, které oproti uzbeckým poskytují kvalitnější výuku a ve které se všechny naučily plynně rusky. Jejich nejsebevědomější dcera Aziza (18 let) se nyní připravuje na přijímací zkoušky na univerzitu v Taškentu. Kromě rodičů si je vědomá toho, že studium na univerzitě (hlavně té taškentské), jí otevře dveře k lepší budoucnosti.

Rozhovory s dalšími studenty v Šafirkonu ukázal, že se téměř všichni připravují, nebo se hodlají v budoucnosti připravovat na studium na univerzitě. Zkoušky jsou skládány z dějepisu, angličtiny a matematiky. Angličtina se ve školách sice vyučuje, ale většina studentů chodí ještě na přípravné kurzy. Ve městech, která jsou turistickými centry, chodí místní studenti kolem památek a dávají se do řeči s turisty kvůli praxi. Na univerzitách dávají studenti přednost jazykovým oborům, s prvním jazykem angličtinou a druhým z výběru – němčina, francouzština, výjimkou nebyla ani korejština.

Někteří studenti naopak již studovat nechtějí, protože nevidí ve vyšším vzdělání perspektivu. Hlavním důvodem studentů je finanční zatěžování rodičů a názor, že lepší studium jim lépe placenou práci nepřinese.

Obřady

Zajímavý rozdíl je ve výdajích mezi venkovskou a městskou populací v oblasti obřadů a vzdělání. Na venkově se dodnes dbá více na tradice, přičemž největší prioritou je svatba.

⁴⁹ ABDULLAEV, Evgeniy. *Labour Migration in Uzbekistan: Social, Legal and Gender Aspects*. Tashkent: UNDP Country Office in Uzbekistan, 2008, [cit. 2013-03-25]. Dostupné z: <<http://www.undp.uz/en/publications/publication.php?id=153>>, s. 170

Finanční zatížení rodin je značné. Úkolem rodičů je podle tradic z ženichovy strany postavit dům, ze strany nevěsty pak dům celkově vybavit od nábytku po spotřebiče. Dříve se za nevěstu ještě platil „*kalym*“, tzv. poplatek za nevěstu od rodiny ženicha. Podle výpovědí obdržených z terénního výzkumu se *kalym* už dávno neplatí, jelikož se jedná o další finanční zátěž. I když slovy souseda v Šafirkonu (Bucharský region): „*Kalym už se dávno neplatí, takový přežitek! Kde jste o tom slyšeli! Za svou dceru jsme dostali jen kravku.*“ Na závěr obě rodiny musí vystrojit velkolepou svatbu, kam je povinností pozvat i to nejvzdálenější příbuzenstvo a sousedy. Velkolepost svatebního obřadu je jakousi vizitkou rodiny.

V terénním výzkumu patřilo téma svatby pro Uzbeky k těm nejoblíbenějším. Vždy svatbu barvitě popisovaly (a následně vyprávění doplnili nejméně 3 hodinovým DVD záznamem), jaké zvyky je nutné dodržet, kde se svatba slaví, kolik dní se slaví a největší chloubou byl počet hostů, který se může od té nejmenší svatby pro 500 lidí vyšplhat až přes 1000 návštěvníků. Rodiče novomanželů samozřejmě platí občerstvení. Útraty za svatby byly v některých státech až tak vysoké, až dokonce tádžická vláda v roce 2007 musela vyhlásit zákon, který zakazuje velké slavnosti, za které migranti utratí všechny peníze vydělané v zahraničí. Neziskové organizace poté připravily speciální semináře pro navrátilé migranty, jak správně využít vydělané peníze.⁵⁰

Během terénního výzkumu bylo zjištěno více jak v polovině oslovených rodin, že jejich syn pracuje momentálně v Rusku na rok, po návratu postaví z vydělaných peněz dům (poblíž svých rodičů) a bude se ženit. Nebo měl jejich syn krátce po svatbě a u jeho rodičů přebývala jeho novomanželka s většinou narozeným dítětem a čekala na svého manžela, který vydělával na postavení domu.

Další respondent, uzbecký migrant (52 let) pocházející z Fergany, pracující v Kazachstánu ve vesnici Badam uvedl, že vydělává svojí dceři, které už je 19 let na svatbu. Pan stavitel (45 let) z Namanganské oblasti již v Rusku pracoval na stavbě několikrát, získanou zkušenost v Uzbekistánu využil a otevřel si vlastní stavební firmu, která sice úspěšná je, ale podle jeho slov se do zahraničí opět chystá kvůli připravované svatbě jeho dcery.

Sociální dopady

Sociální dopady migrace se řadí spíše mezi ty negativní. Nejen samotný migrant je sazen tím, co v zahraničí prožil s případnými pozdějšími zdravotními následky a viděl,

⁵⁰ MARAT, Erica. *Labor Migration in Central Asia: Implications of the Global Economic Crisis*. Washington a Stockholm: Central Asia-Caucasus Institute and the Silk Road Studies Program, 2009. ISBN 978-91-85937-57-8. Dostupné z: <http://edoc.bibliothek.uni-halle.de/servlets/MCRFileNodeServlet/HALCoRe_derivate_00003964/2009_marat_labor-migration-in-central-asia.pdf>, s. 19

postižena je i migrantova rodina. Hluboký negativní dopad má migrace na výchovu dětí (v rodině chybí otec) a na tradiční pevné rodinné vazby. Tyto vazby, které přežily i období Sovětského svazu, se nyní začínají přetrhávat.

I když v dotazníkovém šetření sice 88 %⁵¹ respondentů uvedlo, že v zahraničí zájem zůstat nemá, jelikož do zahraničí jedou vyřešit pouze svojí finanční situaci, nicméně lidé své finance velmi rychle utratí a finanční obnos není tak velký, aby vystačil na úspory. S mužskými opakovanými výjezdy do zahraničí, narůstá riziko, že si v zahraničí najdou další ženu a založí rodinu, což může tu uzbeckou téměř zruinovat. Nejen žena ztratí živitele rodiny, ale i rodiče, kteří jsou na svém synovi ve stáří závislí. Žena si musí najít práci a děti jsou vychovávány prarodiči.

V terénním výzkumu manželka Farhoda Rona (30 let), pracující na úřadě v Taškentu, se svěřila s obavami, které měla před odjezdem svého manžela, kterého čekalo roční doktorské studium v Polsku a utvoření si pracovních kontaktů. S manželem mají dva syny ve věku 5 a 8 let. Mezi největší obavy patřilo to, aby se po roce vrátil a nenašel si v zahraničí ženu, prý se to děje často. Další obavou bylo, že v rodině bude chybět otec a že neví, jak zvládne uživit celou rodinu. Na své rodiče se spolehnout nemůže, jelikož jsou již po smrti, na manželovi také ne, jelikož jsou rozvedení a bydlí daleko.

Rozhovor o změně pohledu na život v Uzbekistánu a ovlivnění západní Evropou proběhl s manželem výše zmíněné Rony, Farhodem. Farhod (31 let), pochází z Namanganu, nyní žije s manželkou a dvěma syny v Taškentu v panelákovém bytě. Má vystudovaný doktorát na univerzitě v Taškentu v technickém oboru. Farhod byl jediný člověk, který byl schopen otevřeně mluvit a kritizovat i na ulici státní politiku.

Jak sám říká, oči mu otevřela až Evropa. Dřív byl na svou zemi hrdý, věřil v její bohatství a schopnosti, oproti špatnému Západu, který znal pouze ze špatného úhlu z televize. Do Rakouska se dostal na dvouměsíční jazykový kurz německého jazyka během studia na univerzitě. V Rakousku zjistil, jak Evropa funguje, že není vše tak, jak líčí uzbecká vláda. Po návratu do Uzbekistánu prý nebyl schopný pracovat a žít normální život, jak byl zklamaný. Ihned po příjezdu domů vyhodil televizi, jelikož podle něj přenáší pouze lži a zkreslený obrázek o Uzbekistánu, ve kterém je všechno správně oproti Evropě. Hovoří také o současné mladé generaci, která je díky médiím touto propagandou ovlivněna a všemu věří (což potvrdily vybrané rozhovory se studenty v Samarkandu). Tvrdí, že za vším je prezident, degradoval školství (veškeré tituly se dají koupit), protože hloupému lidu se lépe vládne. Z Uzbekistánu udělal policejní stát, i nižší vojín má vyšší plat než učitel. Dodává, že za všechno může kapi-

⁵¹ Ve zbylých 12 % se nachází mladí muži i ženy, které nemají v Uzbekistánu ještě žádné závazky; Labour Migration in Uzbekistan, s. 133, graf 7.

talismus, jeho generace, kterou zasáhl rozpad SSSR je ztracenou generací, nemají žádné sociální dávky, musí tvrdě pracovat a stejně nic nemají. Do kontrastu dával evropskou sociální politiku, ze které byl očividně nadšený. V Evropě se totiž nemusí platit zdravotní služby, vzdělání, sociální dávky fungují. Nicméně na otázku, jestli a jak vysoké platí v Uzbekistánu daně, nedokázal odpovědět.

Zdravotní dopady

Zdravotním problémům, kterým migrant po příjezdu čelí, jsou jak fyzického, tak psychického charakteru. Migranti v zahraničí v rámci šetření peněz bydlí v nelidských podmínkách (sdílená místnost s několika lidmi), nemají dostatečné jídlo a zdravotní péče je nulová. Podle statistik v Rusku a Kazachstánu ročně zemře 400 až 1000 migrantů kvůli nevhodným podmínkám, nedostatku zdravotní péče a agresivitě místních.⁵² Podle ministerstva zahraničních věcí umřelo v Rusku přes 1000 Tádžiků za rok 2012 ze stejných důvodů.⁵³ Migranti sice prochází zdravotními prohlídkami při příjezdu do zahraničí, nicméně už ne po odjezdu. Není tak evidováno, v jakém stavu se migranti vrací. Proto hrozbou i pro místní obyvatele Uzbekistánu je šíření nemocí do okolí jako např. tuberkulóza, nebo pohlavní choroby.

Závěr

Historie uzbecké migrace 20. století je silně ovlivněna jejím tehdejším vztahem k SSSR. Důležitým faktorem pro rozvoj země byl příchod evropské inteligence v 50. letech, která ve městech obsadila strategické pozice v průmyslu. Jejich odliv začal v 70. letech. Rozpad SSSR a vyhlášení Uzbekistánu republikou, znamenal jejich úplný odchod, jelikož Uzbekistán začal budovat národnostní stát a evropská inteligence ztratila svůj kredit a výhody. Krom evropských přistěhovalců odchází i etnické menšiny, které se rozhodly vrátit do svých nyní nově etnických domovů – např. uzbečtí Kazaši do Kazachstánu.

Uzbeci byli vždy národem usedlým, vnitřní migrace nebyla nikdy populární z důvodu silných rodinných vazeb a závislosti na zemědělské půdě. Po pádu SSSR se ekonomická situace zhoršila, stát již nemohl dotovat neperspektivní odvětví, prodělečné zemědělství, rostoucí nezaměstnanost, která je v dnešní době umocňovaná silnými ročníky, jež dosáhly produktiv-

⁵² MARAT, Erica. *Labor Migration in Central Asia: Implications of the Global Economic Crisis*. Washington a Stockholm: Central Asia-Caucasus Institute and the Silk Road Studies Program, 2009. ISBN 978-91-85937-57-8. Dostupné z: <http://edoc.bibliothek.uni-halle.de/servlets/MCRFileNodeServlet/HALCoRe_derivate_00003964/2009_marat_labor-migration-in-central-asia.pdf>, s. 31

⁵³ Euroasia. KEEVIL, Genesee. *Tajikistan: Migrant Laborers Dying to Work in Russia* [online]. 2013 [cit. 2013-04-18]. Dostupné z: <<http://www.eurasianet.org/node/66602>>.

ního věku. Proto místní obyvatelé začali tuto situaci řešit od roku 2000 prací za hranicemi. Tyto výjezdy je možné nazvat jakýmsi novodobým nomádismem. Nejenže se migranti vrací zpět do svých domovů, ale i za hranicemi preferují již dříve navštívená místa.

Příčiny migrace

Příčiny pracovní emigrace většiny obyvatel Uzbekistánu jsou zakotvené ve snaze dosáhnout vyšší životní úrovně, které mohou v současné době docílit pouze zaměstnáním v zahraničí. Autorkou oslovení respondenti vybírali jako nejvhodnější cílové země Rusko a Kazachstán, a to kvůli bezvízovému styku, velkému pracovnímu trhu, vyšším příjmům a znalosti jazyka.

Nejčastěji vyjíždí muži, kteří za hranicemi vykonávají pozice nekvalifikované pracovní síly, o které místní nemají zájem. Ženská migrace není výjimkou, ty nejčastěji pracují ve službách, v domácnostech, nebo jako pečovatelky. Respondenti během terénního výzkumu hovořili výhradně o mužské pracovní nekvalifikované síle pracující v Rusku na stavbách. O ženské migraci byla pouze jediná zmínka, potvrzení, že tato migrace existuje, ale na žádnou respondentku nebyl získán kontakt. Přitom podle světových statistik je počet migrujících žen stejný jako mužů.

Podle statistiky Světové banky patří mezi hojně navštěvované státy krom Ruska a Kazachstánu také Ukrajina, která slouží jako přestupní stanice pro migraci na západ. Nutno poznamenat, že o Ukrajině se žádný z respondentů během terénního výzkumu nezmínil. Ve statistikách uzbecké migrace je možné nalézt výrazné odchylky mezi státními uzbeckými statistikami a světovými organizacemi. Státní uzbecké úřady neposkytují skutečná čísla migrantů a zveřejněné statistiky jsou hluboce podhodnocené, jelikož pracovní migrace není pro Uzbekistán populární. Stát ji dokonce až do roku 2003 popíral. Protipólem jsou statistiky světových organizací (Světová banka, OSN), ty vytváří celková data na základě statistických dat sousedních států, přijímajících zemí a trendů. Z těchto údajů je vypočítáván odhad, kolik migrantů ročně se do zahraničí vydává. Výsledky se značně liší, světové statistiky hovoří řádově až o 4 krát vyšším počtu migrantů (těch legálních), než uzbecký Státní statistický úřad.

Dopady migrace

Mezi ekonomické kladné dopady je možné zařadit zvýšenou životní úroveň a zmírnění nezaměstnanosti. Snížení nezaměstnanosti je ovšem pouze relativní, do zahraničí migruje jen menšina a problém nezaměstnanosti neřeší. Ten je spíše prohlubován a oddalován, protože stát ho nemusí akutně řešit. Přičemž právě stát by měl být tím prvním impulsem shora a plně využít příjem toku remitencí pracovní migrace, které podle odhadů tvoří nemalou část HDP

země (kolem 10 % ročního HDP). Navíc danou část je možné ještě zvětšit, jestliže stát podpoří efekt multiplikace remitencí formou např. půjček, motivací obyvatel pro založení vlastního podnikání, apod.

Migranti svými dovezenými financemi nezvýší životní úroveň pouze sobě, ale celé své rodině, která je na příjmech ze zahraničí mnohdy závislá. Získané finance jsou ihned investovány do nemovitostí (postavení nového domu), obřadů (zejména svateb), zlepšení celkové životní úrovně a v neposlední řadě i do vzdělání. Vydělané peníze ze zahraničí bohužel nestačují na úspory. Proto pro migranty není jednorázový výjezd do zahraničí typický.

V sociálních dopadech je důležité poukázat na rozpad rodiny, která je pro celý region Střední Asie jinak charakteristická tradicí a silnými vazbami. Na rodinu negativně působí nepřítomnost člena rodiny. V některých případech se může stát, že tento člen v zahraničí zůstane a začne nový život. Nemalé negativní důsledky jsou také po stránce zdravotní, jelikož v zahraničí pracují migranti v často nevyhovujících podmínkách a jejich zdravotní potíže mohou být po návratu i trvalé.

Z terénního výzkumu, který proběhl v létě roku 2012, vyplynuly převážně pozitivní dopady pracovní migrace. V prakticky každé autorkou oslovené rodině byl někdo, kdo pracoval v zahraničí (buď z užší rodiny, nebo vzdálenější příbuzný). Vždy bylo zřejmé, že z příjmu dotyčného v zahraničí žije celá (někdy i širší) rodina. Silné rodinné vazby byly znatelné, kdy neúplné rodině byla dána ostatními příbuznými podpora ať už sociální (hlídání, výpomoc v domácnosti), nebo i finanční, jestliže se platby ze zahraničí zpozdily. Peníze ze zahraničí byly nejčastěji investovány do nemovitostí (rozšíření, oprav, výstavby domů), pro výjimečné rodinné události (hlavně svatby), ale také vloženy do vzdělání. Ti rodiče, kteří sami dosáhli vyššího vzdělání, si slibovali zajištění lepší budoucnosti pro své děti ať už v Uzbekistánu, nebo v zahraničí.

Seznam použitých zdrojů

- ABDULLAEV, Evgeniy. *Labour Migration in Uzbekistan: Social, Legal and Gender Aspects*. [online] Tashkent: UNDP Country Office in Uzbekistan, 2008, [cit. 2013-03-25]. Dostupné z: <<http://www.undp.uz/en/publications/publication.php?id=153>>.
- AMAN, Alikhan. *Population Migration in Uzbekistan: (1989–1998)*. Tashkent: American University of Central Asia, 1999. Dostupné z: <http://src.auca.kg/pdf/POPULATION_MIGRATION_IN_UZBEKISTAN.pdf>
- BERNARD THOMPSON MIKES, Antonin. Remittance a jejich rozvojový dopad. In: *Migrace a rozvoj: rozvojový potenciál mezinárodní migrace*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, 2011, s. 44–64. ISBN 978-80-87404-10-2. Dostupné z: <http://www.iom.cz/files/Kapitola_2._-_Remittance_a_jejich_rozvojov__dopad.pdf>
- GANG, Ira N. a Robert C. STUART. Mobility Where Mobility Is Illegal: Internal Migration and City Growth in the Soviet Union. *Journal of Population Economics*. 1999, č. 12, s. 117–134.
- Gosudarstvennyj komitēt Respubliki Uzbekistan po statistike – Dēmoografičeskije dannye (Государственный комитет Республики Узбекистан по статистике – Демографические данные) [online]. 2010 [cit. 2013-06-21]. Dostupné z: <<http://www.stat.uz/demographic/>>
- ILKHAMOV, Alisher. GEOGRAPHIC MOBILITY OF UZBEKS: THE EMERGENCE OF CROSSNATIONAL COMMUNITIES VS. NATION-STATE CONTROL [online]. Washington D.C., 2006, [cit. 2013-06-10]. Dostupné z: <http://www.nbr.org/Downloads/pdfs/PSA/Uzk_Conf06_Ilkhamov.pdf>.
- KEEVIL, Genesee. Tajikistan: Migrant Laborers Dying to Work in Russia. EPPY AWARD WINNER. *Eurasianet.org* [online]. 2013 [cit. 2013-10-12]. Dostupné z: <<http://www.eurasianet.org/node/66602>>.
- MAKSAKOVA, Lyudmila. Feminization of Labour Migration in Uzbekistan. In: *Migration Perspectives: Eastern Europe and Central Asia*. Vienna: International Organization for Migration, 2006, s. 133–147. ISBN 978-92-9069-250-9. Dostupné z: <<http://www.silkroadstudies.org/new/docs/silkroadpapers/0905migration.pdf>>.
- MARAT, Erica. *Labour Migration in Central Asia: Implications of the Global Economic Crisis*. Washington a Stockholm: Central Asia-Caucasus Institute and the Silk Road Studies Program, 2009. ISBN 978-91-85937-57-8. Dostupné z:

- <http://edoc.bibliothek.uni-hal-le.de/servlets/MCRFileNodeServlet/HALCoRe_derivate_00003964/2009_marat_labor-migration-in-central-asia.pdf>.
- Migration – Ukraine. *Encyclopedia of the Nation* [online]. © 2013 [cit. 2013-03-01]. Dostupné z: <<http://www.nationsencyclopedia.com/Europe/Ukraine-MIGRATION.html#b>>.
- Migration and Remittances Factbook 2011*. 2nd ed. Washington D.C.: World Bank, 2011, 264 p. ISBN 978-0-8213-8218-9. Dostupné z: <<http://siteresources.worldbank.org/INTLAC/Resources/Factbook2011-Ebook.pdf>>.
- PATNAIK, Ajay. *Agriculture and rural out - migration in Central Asia, 1960–91*. *Europe-Asia Studies* [online]. 1995, vol. 47, issue 1, s. 147–169 [cit. 2013-09-24]. DOI: 10.1080/09668139508412248. Dostupné z: <<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09668139508412248>>.
- RADNITZ, Scott. Weighing the Political and Economic Motivations for Migration in Post-Soviet Space: The Case of Uzbekistan. In: *Europe-Asia Studies*. Glasgow: Taylor & Francis, Ltd., 2006, s. 653–677. 58., 5. ISSN 09668136. DOI: 10.1080/09668130600731003.
- RODRÍGUEZ RIOS, Roger. INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION. *Migration perspectives: Eastern Europe and Central Asia*. Vienna: IOM, 2006. ISBN 9789290692509.
- SHELBURNE, Robert. *Remittances in the Transition Economies: Levels, Trends, Determinants*. [online]. 2007 [cit. 2013-10-15]. Dostupné z: <http://www.un.org/en/development/desa/policy/publications/general_assembly/eitconference/2aprpm_shelburne.pdf>.
- STOJANOV, Robert; NOVOSÁK, Jiří. Migrace místo pomoci? Remitence a cirkulace mozků jako nástroje rozvoje. *Mezinárodní vztahy*. 2008, vol. 43, no. 1, s. 38–77. ISSN 0323-1844. Dostupné z: <<http://www.mezinarodnivztahy.com/article/view/287>>.
- The World Factbook: Uzbekistan. *CIA* [online]. 2013 [cit. 2013-03-01]. Dostupné z: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/uz.html>>.
- UNITED NATIONS POPULATION DIVISION. *International Migrant Stock: The 2008 Revision* [online]. 2009 [cit. 2013-06-21]. Dostupné z: <<http://esa.un.org/migration/>>
- Uzbekistan refuses to acknowledge migrant workers. *Central Asia Newswire* [online]. 2010, č. 1 [cit. 2013-03-18]. Dostupné z: <<http://www.universalnewswires.com/centralasia/viewstory.aspx?id=1842>>.

World Migration Map [online] Migration Policy Institute. Washington, 2010 [cit. 26. 4. 2010]

Dostupné z: <<http://www.migrationinformation.org/datahub/countrydata.cfm?ID=525>>.